

Is moraliteit objectief?

Moraliteit, opvattingen over goed en kwaad ontstaan als de toestand van anomie, de normloosheid, wordt verlaten en er een maatschappij ontstaat waarin eenheid is van waarden en normen en het gemeenschapsleven gereguleerd is. Morele opvattingen van een samenleving komen dus voort uit de cultuur die die samenleving heeft ontwikkeld. Moreel gedrag is in wezen het vermogen om door de maatschappij afgekeurd gedrag niet uit te voeren en rekening te houden met het welbevinden van anderen. Volgens Kohlberg^[1] hangt de morele ontwikkeling nauw samen met de cognitieve ontwikkeling, het kind ontwikkelt zelf zijn morele standaards. Maar er wordt ook beweerd dat de ontwikkeling van het geweten veel meer een kwestie is van identificatie met ouders en van beloning en straf. Ook leeftijdsgenoten, televisiebeelden of andere modellen kunnen de morele ontwikkeling beïnvloeden. Moreel gedrag wordt bepaald door het vermogen om over morele kwesties na te denken, om over de consequenties van het eigen gedrag op de lange termijn na te denken. Moreel gedrag moet dus worden aangeleerd en dat houdt in dat er cognitieve oordelen gevormd moeten worden over wat goed en wat slecht is, dat bepaalde waarden op dit gebied moeten worden aangenomen en dat het gedrag overeenkomstig die waarden moet worden ontwikkeld. Het zijn vooral de ouders die in hun opvoeding en in hun voorbeeldfunctie de morele ontwikkeling van het kind beïnvloeden. Daarnaast zien we dat de maatschappij de gelegenheid moet bieden om het menselijk gedrag te reguleren naar de waarden die die maatschappij erop nahoudt. Mensen worden soms tot bepaalde handelingen gedreven door impulsen waaraan zij geen weerstand kunnen bieden en zonder de opvattingen van de maatschappij zou ieder individu ongeremd streven naar de bevrediging van de eigen behoeften, dan is er geen maat, geen matiging, dan wordt er geen rekening gehouden met anderen in de samenleving. Morele opvattingen krijgen gestalte in wisselwerking met maatschappelijke en culturele ontwikkelingen.

Waarden en normen bestaan slechts voor zover en voor zolang er mensen zijn die deze erkennen en naleven. Waarden, normen en instituties van verschillende samenlevingen of groeperingen (denk aan een kerkgenootschap!) lopen naar hun inhoud vaak sterk uiteen, zij variëren sterk naar tijd en plaats. Er zijn dus geen eeuwige, onveranderlijke en overal geldende waarden en normen zoals bijvoorbeeld de theoloog die kent. Dat wil echter niet zeggen dat het gedrag van mensen helemaal niet wordt gereguleerd, integendeel! Niet de grote en bonte verscheidenheid van waarden, normen en instituties naar plaats en tijd is sociologisch het belangrijkste maar het feit dat, afgezien van de (vaak zeer grote) verschillen, er altijd en overal waar mensen samenleven collectieve opvattingen bestaan over wat goed en nastrevenswaardig is, over wat hoort en niet hoort en over hoe men zich in concrete situaties dient te gedragen. Daarbij komt dat normen en instituties richtlijnen voor het gedrag zijn, d.w.z. dat er meestal binnen een zekere grens enige variatie mogelijk en toegestaan is. Doordat mensen vaak nog een tijd officieel blijven vasthouden aan oude opvattingen maar zich in hun feitelijke gedrag allang hebben aangepast aan veranderde omstandigheden, ontstaat er een zekere spanning tussen de 'officiële' waarden en normen en het feitelijke gedrag. Wanneer nu de spanning tussen de waarden en normen en het werkelijke gedrag te zeer in het oog gaat lopen kan dat de mensen ertoe brengen hun waarden en normen te herzien. Zo kunnen zulke aanpassingen

op den duur uitgroeien tot nieuwe waarden en normen. (die na verloop ook weer verouderen)

De algemene opvatting onder gelovigen is dat onze moraal wel objectief moet zijn omdat God de leverancier van onze morele standaard is.

Die opvatting deel ik niet. Neem nou het eerste gebod: "Gij zult niet doodslaan." (Exodus 20:13)

Over doodslaan wordt bijvoorbeeld in de subculturen van onze Westerse samenleving verschillend gedacht, denk maar eens aan de verschillende opvattingen over de doodstraf, over abortus, euthanasie, eerwraak, oorlogshandelingen, terroristische aanslagen en over doodslag uit zelfverdediging als er bij je wordt ingebroken. Daarom geloof ik dat er geen objectieve moraal bestaat maar dat morele opvattingen gestalte krijgen in wisselwerking met maatschappelijke en culturele ontwikkelingen.

Bij het uitvoeren van handelingen gaat het om het behartigen van de belangen van een bepaalde groep mensen of een bepaald persoon en die kunnen tegenstrijdig zijn met de belangen van anderen en zeer nadelig uitvallen voor anderen die misschien wel buiten hun wil hierbij betrokken worden. Was de executie van Osama bin Laden een goede of een kwade daad? En wat te denken van de inundatie van Walcheren op 3 oktober 1944, waarbij door het bombardement op Westkapelle meer dan 150 inwoners om het leven kwamen? Trouwens wie vertegenwoordigt het Goede en wie het Kwade in oorlogshandelingen of in andere conflicten? Ook in het dagelijks leven is het meestal niet duidelijk wie in de persoonlijke relaties kwade of goede bedoelingen heeft, vaak ben je zelf niet eens bewust van je motieven achter een bepaalde handeling en of je daarmee een ander schade berokkent.

Goed en slecht zijn relatieve begrippen. Ken je nog de uitdrukking: "Het is geen man die niet roken kan?" En veroordeelde God de slavernij in het OT? Zo kan ik nog wel even verder gaan bijvoorbeeld over de veranderende visie op huidskleur, denk maar eens hoe sommige mensen thans naar Zwarte Piet kijken en waarom Negerzoenen niet meer zo lekker smaken. Dan hebben we ook nog een seksuele revolutie achter de rug waardoor een aantal taboes doorbroken zijn, kijk jij nog op van bloot op de tv? En worden de Tien Geboden niet aangepast aan de heersende opvattingen over moraal? "Gedenk de sabbatdag, dat jij dien heiligt." Hoe vul jij die dag in? Betekent heiligen voor jou dat je op zondag, als je naar de kerk bent geweest, in je zwarte pak achter de geraniums het werk van Comrie moet bestuderen of dat je genieten mag van een theatervoorstelling, een bezoekje aan de kermis, de bioscoop of van een voetbalwedstrijd op de tv? Wat is goed en wat is slecht? Wat is volmaakt? Als God volmaakt is, welke huidskleur zal Hij dan hebben?

En dan de uitspraak: 'wat jij niet wilt.....'

Waarom doet men iets voor een ander? Daar zijn diverse redenen voor: uit plichtsgevoel, om een beloning te krijgen, om een claim te leggen, uit medelijden en om aardig gevonden te worden.

'Behandel de ander zoals je zelf behandeld zou willen worden' is een uitspraak die weer gebaseerd is op wat Jezus heeft gezegd: "Heb uw naaste lief als uzelf."

Naastenliefde geeft een gevoel van voldoening, eigenlijk beloon je jezelf door een goede daad uit liefde te doen, het motief zou dus beloning kunnen zijn.

Zodra mensen enigszins duurzaam met elkaar samenleven, samen verkeren of samenwerken, ontstaat er iets dat wij cultuur kunnen noemen. Dan kristalliseren zich gemeenschappelijke waarden en normen, opvattingen en overtuigingen uit, die vervolgens via internalisatie en/ of sociale controle het gedrag van groepsleden gaan beïnvloeden en reguleren. Dat geldt niet alleen voor onze moderne Westerse samenleving maar ook voor die oude tribale samenleving waar de Thora over spreekt. Doordat die OTische samenleving hun waarden en normen aan God hebben toegeschreven werden ze ten onrechte geobjectiveerd. Natuurlijk moeten we niet vergeten dat hun normen en waarden door de verbreiding van het Christendom heel veel invloed hebben gekregen op onze morele standaards maar dat wil nog steeds niet zeggen dat moraal daarmee objectief is want wij veroordelen geen overspelige vrouwen, prostituees en homo's tot de doodstraf, wij veroordelen wel vrouwenhandel en slavernij. En het homohuwelijk is bij ons een legaal fenomeen, maar dat lag bij die samenleving uit Exodus toch even anders.

Ik heb aangegeven hoe de sociologie het ontstaan van waarden en normen in een samenleving uitlegt en daarbij is uiteraard geen plaats voor een onwetenschappelijke Goddelijke invloed. Maar wil dat dan zeggen dat God geen invloed op de moraalontwikkeling van de mens zou hebben? Met die vraag komen we op het terrein van de psychologie. Via de kansel laat God iedere zondagochtend zijn toehoorders weten wat Zijn morele opvattingen zijn en dat Hij van hen verlangt dat zij zich daaraan zullen houden. Als je die boodschap voortdurend krijgt toegediend dan heeft dat onmiskenbaar invloed op je gedrag. Ik weet dat veel kerkgangers (vaak zeer krampachtig) proberen zich aan Gods Geboden te houden. Noem het indoctrinatie, kerkgangers denken daar anders over. God bepaalt wat goed is en kwaad en niet de samenleving.

Piet Soeteman, Maart 2020.

---

[1] 'Theories of Development, Concepts and Applications', William C. Crain.